

«ПОЛЮВАННЯ НА СКОВОРОДУ» У ХОДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Олександр Лук'яненко

*Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
Lukyapenko.ov@gmail.com*

Актуальність. У рік святкування 300-ліття українського філософа, в ніч проти 7 травня 2022 р., російські терористичні війська ракетою «Калібр» знищили приміщення Національного літературно-меморіального музею Григорія Сковороди у селі Сковородинівка Харківської області. Від вибуху снаряду, повного паливом, розрахованим для дальнього польоту, спалахнула пожежа, в якій знищено безліч експонатів експозиції. І хоча найцінніші експонати колекції вдалося врятувати, а могила українського філософа, дуб Сковороди та його особисті речі вціліли, цей удар по духовному спадку України мав подвійне значення у боротьбі з росією. Усвідомлення саме ідеологічного підґрунтя таких дій і формує актуальність дослідження.

Мета полягає в аналізі образу українського філософа Григорія Сковороди у російській ідеологічній картині світу.

Методика та організація дослідження. Ми послуговувалися методами аналізу та синтезу, базували висновки на принципах історизму та цивілізаційному підході. Відповідно застосовувалися методи історичних наук та культурології у формуванні образу Григорія Сковороди в ідеології «руського міра».

Результати дослідження. Атака росіян на музей українського філософа у Сковородинівці стала проявом офіційної позиції кремлівської влади щодо бачення соціокультурного спадку України. Залишимо довгі дискусії з приводу національної самоідентифікації Г. Сковороди для інших площадок, звертаючи увагу читача на розлогі роздуми сумського філософа В'ячеслава Артюха з цього приводу [1]. Нас цікавить не стільки самопрезентація Григорія Сковороди, скільки його образ у сучасному українському та російському ідеологічному просторі. Для України Григорій Савович нині входить до когорти персон-символів незалежної держави. Свідчення цього не лише у його присутності у навчальних програмах українських шкіл та університетів, але портретом й на 500-гривневих банкнотах. Ще з часів праць історика Дмитра Багалія за ним утверджується титул «українського філософа» [2] та «вчителя українського народу» [3]. Цю тезу потім знайдемо у Софії Русової, для котрої Сковорода був «учителем українського народу» та «єдиним нашим народним філософом» [15, с.48].

У викривленій картині світу росії Сковорода грає зовсім іншу роль. З одного боку, він позиціонується як російський релігійний філософ [16], про що зазначає і російськомовна Вікіпедія. Його нерідко називають «першим філософом на Русі», котрий мав «загальноросійське значення» [6, с.64-65], «першим значним російським мислителем» [20, с.32], «прикордонною в історії російської філософії постаттю» [13] та «вершиною російської релігійно-філософської думки XVIII століття» [9, с.40]. У мислителя О. Лосєва Г. Сковорода «є початком російського філософствування», де «невичерпно-глибокі інтуїції російського мислення, в надрах якого ведуть боротьбу православне східно-християнське пізнання та нова західноєвропейська філософія» [12, с.221]. На підтвердження узурпаційних поглядів московської історіософії наводимо розлогу цитату Лосєва: «Французи та німці мають багато філософів, які дорогі всім і які мають велике значення в історії людської культури; Англія довгий час служила осередком будь-яких нових філософських ідей (напр., ідей «освіти» X VIII ст.); Італія в епоху гуманізму дала художників, які обезсмертили своє ім'я великими витворами мистецтва... А росіяни? – Дякуватимемо долі, що у другій половині X VIII ст. з'явився хоч Сковорода. Звичайно, його значення не можна і порівнювати зі значенням Кантів і Спіноз, але він дорогий для нас, як перший самобутній філософ на Русі. Чим багаті, тим і раді. Не нарікатимемо на долю, якщо самі не завжди будемо справними перед нею. Отже, Григорій Савич Сковорода був перший самостійний філософ із росіян. Він був, крім того, і типовим для російської філософської думки» [11, с.4].

З таких позицій руйнація музею виглядає доволі абсурдною і нападом на власну історичну спадщину. Його нерідко виставляють того, чий праці сформували «загальноросійську літературну мову [13]. Проте, є одне але. Ця доктрина в Україні зазнала краху. Вона підживлюється лише для промосковської верхівки, котра ще ковтає радянський історіософський наратив про його роль у культурному поступові «триєдиного братського народу».

Ще у 2021 р. владімір путін презентував свою псевдоісторичну статтю про «єдність» народів, наголошуючи про спільності претензій на мислителя, з одного боку збавляючи градус накалу, з іншого – стираючи усі національні кордони у межах «руського міра»: «Звичайно, за багато століть роздробленості, життя у різних державах, виникли регіональні мовні особливості, говори. Мова літературна збагачувалася за рахунок народної. Величезну роль тут відіграли Іван Котляревський, Григорій Сковорода, Тарас Шевченко. Їхні твори є нашим спільним літературним і культурним надбанням. Вірші Тараса Шевченка створені українською мовою, а проза – здебільшого російською. Книги Миколи Гоголя, патріота Росії, уродженця Полтавщини, написані російською мовою, сповнені малоросійськими народними виразами і фольклорними мотивами. Як можна поділити цю спадщину між Росією та Україною? І навіщо це робити?» [17].

Попри це у самій росії паралельно з іміджем Сковороди-зачинателя національної філософії доволі міцно укорінився меншовартісний образ Григорія Савовича [4]. Його називають «філософом без системи» [8]. У працях Г. Данилевського акцентується увагу на тому, що філософські ідеї Сковороди не матимуть для нащадків жодної ваги [18, с.47]. У В. Крестовського праці українського мислителя іменуються «семінарською мертвечиною» [7, с.47]. У ХІХ столітті у російській історіографії нерідко позиціонують Григорія Савовича як сектанта. Його зв'язок із нетрадиційними течіями аналізується у декількох публікаціях, де його називають молоканським апостолом християнства [10, с.297]. З позицій російського православ'я дискутується його «можливий ганебний зв'язок» із духоборами, формується протиставлення, Сковороди та офіційного духовенства [14, с.178-179]. Негативний образ філософа можна зустріти й у працях архієпископа Філарета, викликані неприйняттям поглядів Сковороди офіційною церквою через його пантеїстичні погляди [4].

Радянський Союз почав формування нової традиції, пов'язаної або ж із видаленням імені Сковороди в текстах, або ж із формуванням його залежності від ідейних течій росії. Це вилилося у те, що Григорій Сковорода поступово перетворювався у такого-собі «вихованця» російської літератури [5, арк.2].

У сучасних дослідженнях можна зустріти такі пасажі: «за досить скромного філософського значення постать Сковороди надзвичайно важлива для української самосвідомості»; натомість для російської публіки він є «один із мислителів ХVІІІ ст., хоча і тим, що вибивається з черги малооригінальних любителів мудрості» [13]. Можемо говорити, що путінська росія нині пропонує нове бачення Сковороди, у якому відлунює оте радянське меншовартісне ставлення до мандрівного філософа. Його якомога точніше висловив професор Санкт-Петербурзького державного університету Олексій Малинов: Сковорода у нього «всупереч думці, що встановилася в історико-філософській літературі, виявився архаїчним: він не стояв біля витоків російської філософії і не відкривав нову епоху, а швидше завершував епоху, що йде» [13].

Висновки. Атака росії на музей Сковороди стала свідченням зміщення акцентів у міфології «руського міра», коли Григорій Савович став частиною нарративу про український націоналізм, втрачаючи значення одного із зачинателів російської філософської думки. Те, що над згарищем вистояв пам'ятник мислителя роботи Івана Кавалерідзе, стало символом духовної стійкості українського народу, який «руській мір ловив і не спіймав».

Література

1. Артюх В. О. Григорій Сковорода: українізація образу. *Сумська старовина*. 2022. №LX. С.58-68.
2. Багалеї Д. Украинский философ Г.С. Сковорода. *Киевская старина*. 1895. № 2. С. 145-169.
3. Багалій Д. Історія Слобідської України. Харків: Союз, 1918. 274 с.

4. Голубева А.А. Г. С. Сковорода в русскоязычной историографии XIX века. *Вестник РХГА*. 2016. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/g-s-skovoroda-v-russkojazychnoy-istoriografii-xix-veka>.
5. Держархів Харківської області, ф. Р – 1780. Харківський державний педагогічний інститут іноземних мов імені Н. К. Крупської, . опис 3. Документи і матеріали за 1941-1960 роки, спр. 539. Стенограми лекцій викладачів інституту за 1957 рік, 51 арк.
6. Зеньковский В. В. История русской философии: у 2 т. Т. 1. Ч. 1. Ленинград: ЭГО, 1991. 222 с.
7. Вс. К-овский. Русское слово. 1861. № 7. Отд. 2. С. 46–50.
8. Кудринский Ф. Философ без системы (Опыт характеристики Григория Саввича Сковороды). *Киевская старина*. 1898. Т. LX. Январь. С. 35–63.
9. Левицкий С. Очерки истории русской философии. Т. 1: От истоков до XIX в. М.: Канон, 1996. 494 с.
10. Ливанов Ф. В. Раскольники и острожники. Очерки и рассказы. Санкт-Петербург: Изд. Хана, 1870. Т. 2. 820 с.
11. Лосев А. Г.С.Сковорода в истории русской культуры. *Лосевские чтения. Материалы научно-теоретической конференции, Ростов-на-Дону, 2003, с. 3-8*.
12. Лосев А. Ф. Русская философия. Философия. Мифология. Культура. Москва, 1991. 528 с.
13. Малинов А. В., Пешперова И. Ю. Г. С. Сковорода – пророк антиисторизма. *Вестник СПбГУ. Философия и конфликтология*. 2014. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/g-s-skovoroda-prorok-antiistorizma>
14. Новицкий О. М. Духоборцы. Их история и вероучение. 2-е изд., передел. и доп. Киев: Типография университета, 1882. URL: http://az.lib.ru/d/duhobory/text_0050.shtml
15. Русова С. Григорий Саввич Сковорода, украинский народный учитель и философ (1722-1794). *Мир Божий*. 1894. № 11. С. 48-72.
16. Софронова Л. А. Григорий Сковорода и русская религиозная философия. *Славянский альманах*. 2002. №2001. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/grigoriy-skovoroda-i-russkaya-religioznaya-filosofiya>
17. Стаття Володимира Путіна «Про історичну єдність росіян та українців». 12.07.2021. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/66182>
18. Халявский О. [Данилевский Г. П.]. Сковорода, украинский писатель XVIII века (Материалы для истории южнорусской литературы). № 9. С. 39–96. URL: <http://www.otkudarodom.ua/ru/skovoroda-grigoriy-savvich-g-p-danilevskiy>